

УДК 340.11:34.08

Перепелиця Н. В. – здобувач кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

E-mail: natali_motyl@ukr.net

ORCID 0000-0002-6148-3507

Принципи права як стандарти професійної юридичної діяльності

Професійна діяльність юриста ґрунтується на взаємопов'язаних і взаємозалежних правових та етичних принципах і стандартах. Ступінь їх реалізації може бути показником якості юридичної діяльності. На сучасному етапі актуалізується проблема визначення та реалізації міжнародно-правових стандартів у внутрішньому правовому просторі.

Міжнародні стандарти є підґрунтям міжнародного співробітництва, гармонізації міжнародних і національних правових систем. Міжнародні стандарти у сфері прав і свобод людини є загальноприйнятими для всіх держав. Їх забезпечення необхідне для підтримання належного рівня життя та розвитку людини.

Україна продовжує процес інтеграції європейських правових стандартів у національну правову систему. На підставі загальних правових принципів розроблено та формалізовано основні правила і стандарти професійної юридичної діяльності.

Міжнародні стандарти у сфері прав людини є результатом спільної узгодженої позиції на рівні ключових соціальних цінностей, реалізацією загальних принципів права у відповідних міжнародно-правових нормах. Такі стандарти закріплені в національних правових системах, зокрема в текстах конституцій і галузевого законодавства.

Міжнародні принципи і стандарти правової діяльності відображено в галузевих правових актах, зокрема в законах України «Про судоустрій та статус суддів», «Про адвокатуру», «Про прокуратуру», «Про нотаріат». Досі не сформовано єдиного підходу до визнання міжнародних і національних, загальних та спеціальних принципів діяльності юристів. Проте спільними для різних напрямів юридичної діяльності є справедливість, гуманізм, законність, верховенство права.

Ключові слова: принципи права; принципи юридичної діяльності; норма; стандарт; юридична професія.

Постановка проблеми. Професійна діяльність юриста ґрунтується на взаємозумовлених і взаємозалежних правових та етичних принципах і стандартах. Ступінь їх реалізації може бути мірилом якості здійснюваної юристом діяльності. Із цієї позиції дослідження проблематики юридичної професії набуває нового

контексту й актуалізує наукові пошуки щодо подальшого вивчення загальних засад професійної діяльності юристів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення засад юридичної діяльності неодноразово було предметом дослідження вітчизняних дослідників у сфері права. Зокрема, ідеться про роботи М. О. Баймуратова, Ю. А. Ведернікова, В. В. Галунько, С. Д. Гусарева, А. Е. Жалінського, В. В. Молдована, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришина, С. П. Погребняка, О. Ф. Скакун, С. С. Сливки, М. І. Ставнійчук, О. Д. Тихомирова, В. З. Ухача, Г. О. Христової. Зазначені науковці у своїх розвідках розглядали різні аспекти реалізації права у сфері юридичної діяльності, зокрема тієї, яку здійснюють представники системи правоохоронних органів країни.

Учені досліджують це питання в контексті висвітлення деонтологічних засад професії, аналізують його в розрізі специфіки окремих видів юридичної діяльності, серед яких превалюють адвокатська, суддівська та прокурорська. Це зумовлено, насамперед, відповідною диференціацією нормативних актів вітчизняного та зарубіжного законодавства, а також сталою традицією осмислювати та вивчати окремі риси юридичної професії на прикладах її найпоширеніших і загальновідомих видів.

Сучасний етап державно-правового розвитку пов'язаний з проведенням загальнодержавної правової реформи, процесами систематизації та уніфікації вітчизняного законодавства, розробленням нових правил, принципів і стандартів функціонування соціуму. Посилення ролі стандартизації відбувається в різних сферах державно-правового життя, зокрема й у сфері юридичної освіти та юридичної практичної діяльності. За таких умов актуалізується проблематика визначення та впровадження міжнародних правових стандартів у вітчизняний правовий простір.

Основною метою запропонованої статті є визначення ролі загальних принципів права у формуванні стандартів професійної юридичної діяльності. У зв'язку із цим слід виконати такі завдання: проаналізувати тексти міжнародних і національних правових актів, пов'язаних із регулюванням засад професійної юридичної діяльності; висвітлити значення міжнародних і європейських стандартів у розвитку національного законодавства, що регулює відносини у сфері практичної юридичної діяльності.

Виконанню поставлених наукових завдань сприятиме застосування аксіологічного, емпіричного, формально-юридичного

методів, а також методів герменевтики та порівняння, за допомогою яких можливо забезпечити достовірність й об'єктивність отриманих результатів наукового пошуку.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняна правова наука пропонує значну кількість досліджень, присвячених проблематиці правових стандартів. Окремі характеристики стандартів у праві містяться в працях таких вітчизняних учених, як М. О. Баймуратов, В. В. Галунько, Б. Я. Кофман, О. О. Мережко, М. І. Ставнійчук та ін. Однак єдиного узагальненого поняття правового стандарту або міжнародного правового стандарту не сформульовано. Не здійснено також і ґрунтовних порівняльно-правових досліджень правових стандартів, що також засвідчує необхідність аналізу окресленої проблеми.

Закон України «Про стандартизацію» визначає стандарт як нормативний документ, що ґрунтується на консенсусі, прийнятий визнаним органом, який встановлює для загального й неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів і спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Також запропоновано визначення європейського стандарту (регіональний стандарт, прийнятий європейською організацією стандартизації) та міжнародного стандарту (стандарт, прийнятий міжнародною організацією зі стандартизації та доступний для широкого кола користувачів) [1].

Один з найпоширеніших наукових поглядів на визначення поняття стандарту пропонує юридична енциклопедія за загальною редакцією Ю. С. Шемшученка. Колектив авторів розглядає стандарт як документ, що встановлює для загального та багаторазового використання правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній галузі [2].

Таке визначення дає підстави для висновку, що стандартом можна вважати правила, принципи чи характеристики, закріплені відповідно до визначеної законодавством процедури.

Міжнародні правові стандарти – це загальноприйняті правила, норми, принципи функціонування правової системи, які визнані міжнародним співтовариством і відображені в положеннях відповідних правових актів. Такі правила є найоптимальнішими,

це універсальне підґрунтя процесу міжнародного співробітництва, узгодження міжнародної та національних правових систем.

Вивчаючи проблематику ролі міжнародних стандартів у захисті та розвитку демократичних принципів, М. І. Ставнійчук зазначала, що нормативно-правові стандарти можна класифікувати за різними критеріями, які дають змогу скласти якомога повніше уявлення про досліджуване явище, диференційовано підійти до визначення його форм вияву. Так, за суб'єктами створення стандарти запропоновано розподілити на стандарти Ради Європи, Європейського Союзу, Організації з безпеки та співробітництва в Європі тощо. За галузевою приналежністю виокремлено стандарти конституційно-правові, кримінально-правові, цивільно-правові тощо. За зовнішньою формою закріплення є стандарти, які фіксують у міжнародних договорах, практиці Європейського суду з прав людини, юридичних актах міжнародних організацій, які належать до джерел права [3].

Наприклад, міжнародні стандарти у сфері прав і свобод людини є загальновизнаними для всіх держав нормами, забезпечення яких є обов'язковою вимогою, необхідною для підтримання належного рівня життєдіяльності та розвитку людини. Зокрема, це положення Загальної декларації прав людини. Зазначений документ став базисом для формування системи правових норм, дія яких спрямована на захист прав людини. Положення Декларації лягли в основу таких документів, як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція ООН про права дитини, Конвенція ООН проти катувань, Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації тощо. Текст Декларації визнано універсальним еталоном, його постійно використовують у національних законодавствах, конституціях держав, у діяльності урядів, сфері юридичної науки та практики.

Вступ України до Ради Європи прискорив процес інтеграції європейських правових стандартів до національної правової системи. Європейські стандарти як обов'язкові вимоги до рівня реалізації прав і свобод людини почали широко використовувати в законотворчому процесі, практиці Конституційного Суду України, вони посіли чільне місце в національній правовій системі. Європейські правові стандарти отримали статус

критерію якості правозастосовної діяльності органів влади, дали новий поштовх для розвитку вітчизняної наукової та практичної юридичної діяльності.

З плином часу, розвитком правозастосовної діяльності визначальні правові принципи було обрано як першооснову для посилення ролі права в процесі формування головних засад правової держави, розвитку демократичного правового суспільства. Із цього приводу слушно зауважив С. Г. Дроб'язко, що з усіх принципів, властивих певним явищам, найважливіше значення мають правові засади, тому що тільки право є єдиним базовим загальносоціальним, універсальним, інтегративним, обов'язковим, охоронюваним державою, найсправедливішим і постійно вдосконалюваним регулятором усіх життєво важливих суспільних відносин. Від правильного, істинного теоретичного тлумачення принципів, на думку автора, безпосередньо залежить і їх утілення в життя [4].

Визнані світовою спільнотою правові принципи стали орієнтиром для розроблення та подальшого юридичного закріплення основних правил і стандартів професійної юридичної діяльності. Їх відображено в текстах таких відомих міжнародно-правових актів, як Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (1955), Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979), Основні принципи, що стосуються незалежності судових органів (1985), Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів Європейського Співтовариства (1988), Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів (1990) тощо.

Основоположний принцип справедливості закріплено в Стандартах незалежності юридичної професії так: справедлива система організації юстиції, яка гарантує незалежність юристів під час виконання та професійного обов'язку без будь-яких необґрунтованих обмежень, безпосереднього чи опосередкованого тиску або втручання, є абсолютно необхідною для побудови та функціонування правової держави [5]. Такі загальноправові принципи, як законність, право особи на захист, повага до людської честі та гідності, недопустимість дискримінації тощо, утілено в положеннях Зводу принципів захисту всіх осіб, які підлягають затриманню або ув'язненню в будь-якій формі [6]. Принцип незалежності та неупередженості судових органів деталізовано в тексті Основних принципів

незалежності судових органів [7]. Доступ до правосуддя та справедливе поводження визначено серед основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою [8].

Результатом інтеграції міжнародних принципів і стандартів юридичної діяльності у вітчизняне законодавство стало закріплення відповідних правових норм у галузевому законодавстві. Зокрема, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» регламентує, що правосуддя в Україні функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд. Незалежність судів, право на справедливий суд, рівність перед законом і судом, право на захист окреслено як основні засади організації судової влади [9]. Верховенство права, законність, справедливість, визнання людини найвищою соціальною цінністю також стали основними принципами діяльності вітчизняної прокуратури [10].

Професійне самоврядування нотаріусів функціонує на таких загальноправових засадах, як законність, гласність, незалежність, демократичність тощо [11]. Принципи верховенства права, законності та незалежності як основні засади здійснення адвокатської діяльності визначено в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [12].

3-поміж основних принципів діяльності юридичних клінік передбачено, зокрема, такі, як верховенство права, законність, гуманізм, конфіденційність тощо [13].

У тексті Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації немає посилань на жодні принципи чи засади функціонування [14]. На нашу думку, постає необхідність розширення окремих статей Положення з метою формалізації основних принципів, на яких ґрунтується діяльність юридичних служб. Важливе значення має ця проблематика з огляду на те, що на юридичні служби покладено організаційні та координаційні обов'язки щодо застосування норм права, а також щодо правового забезпечення діяльності провідних державних органів та установ, представлення їх інтересів у судах. Правова регламентація основних принципів і стандартів діяльності юридичних служб сприятиме уніфікації практики в процесі реалізації покладених на них обов'язків, налагодженню ефективної взаємодії, підвищенню якості їх функціонування загалом.

Висновки. Отже, міжнародні стандарти прав людини є результатом загальноприйнятої та узгодженої міжнародною спільнотою позиції щодо основних суспільних цінностей, морального й культурного надбання цивілізації. Стандарти у сфері юридичної діяльності є результатом утілення загальних принципів права у відповідних міжнародно-правових нормах. Такі стандарти, набираючи юридичної форми вираження, поширюються та закріплюються в національних правових системах, створюючи підґрунтя для подальшого їх укорінення в національних законодавствах, зокрема в текстах конституцій і галузевому законодавстві. Тобто загальні принципи права є основою для формування базових правил і стандартів у сфері професійної юридичної діяльності.

Кожен із професійних напрямів здійснення юридичної діяльності ґрунтується на основоположних ідеях, принципах, засадах тощо, формалізація яких відбувається шляхом їх закріплення в текстах нормативно-правових або корпоративних актів. Слід констатувати розмаїття таких ідей для кожної професії, а також несформованість уніфікованого підходу до визнання міжнародних і національних, загальних та спеціальних принципів (засад) діяльності юристів. Водночас принципи справедливості, законності, гуманізму, верховенства права використовують для стандартизації окремих напрямів професійної діяльності юристів як універсальні положення, властиві різним суспільствам і правовим системам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про стандартизацію [Електронний ресурс] : Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1315-VII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>. – Назва з екрана.
2. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 5 : П–С / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – Київ : Укр. енцикл., 2003. – 736 с.
3. Ставнійчук М. І. Роль міжнародних стандартів у захисті та розвитку демократичних принципів / М. І. Ставнійчук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 2. – С. 15–23.
4. Дробязко С. Г. Принципы в праве / С. Г. Дробязко // Проблемы развития юридической науки и совершенствование правоприменительной практики : сб. науч. тр. – Минск : БГУ, 2005. – С. 27–33.
5. Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів // Радянська юстиція. – 1991. – № 23–24. – С. 19–20.
6. Звід принципів захисту всіх осіб, які підлягають затриманню або ув'язненню у будь-якій формі [Електронний ресурс] : міжнар. док. від 9 груд.

1988 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_206. – Назва з екрана.

7. Основні принципи незалежності судових органів [Електронний ресурс] : міжнар. док. від 13 груд. 1985 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_201. – Назва з екрана.

8. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою [Електронний ресурс] : міжнар. док. від 29 листоп. 1985 р. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_114. – Назва з екрана.

9. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс] : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. – Назва з екрана.

10. Про прокуратуру [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>. – Назва з екрана.

11. Про нотаріат [Електронний ресурс] : Закон України від 2 верес. 1993 р. № 3425-XII. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>. – Назва з екрана.

12. Про адвокатуру та адвокатську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>. – Назва з екрана.

13. Стандарти діяльності юридичних клінік від 19 черв. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2017/07/standarti-diyalnosti-yuridichnikh-kllinik-ukrajini.pdf>. – Назва з екрана.

14. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листоп. 2008 р. № 1040. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-п>. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy "Pro standartyzatsiiu": vid 5 cherv. 2014 r. No. 1315-VII [The Law of Ukraine "On Standardization" from June 5, 2014, No. 1315-VII]. (n.d.). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> [in Ukrainian].

2. Shemshuchenko, Yu.S. (Eds.) (et al.). (2003). *Yurydychna entsyklopediia [Legal Encyclopedia]*. (Vols. 5). Kyiv: Ukr. entsykl [in Ukrainian].

3. Stavniichuk, M.I. (2010). Rol mizhnarodnykh standartiv u zakhysti ta rozvytku demokratychnykh pryntsyviv [The role of international standards in the protection and development of democratic principles]. *Biuletен Ministerstva yustytysii Ukrainy, Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, 2, 15-23 [in Ukrainian].

4. Drobiazko, S.G. (2005). Principy v prave [Principles in law]. *Problemy razvitiia yuridicheskoi nauki i sovershenstvovanie pravoprimeritelnoi praktiki, Problems of development of legal science and improvement of law enforcement practice: Abstracts of Papers*. (pp. 27-33). Minsk: : BGU [in Russian].

5. Standarty nezalezhnosti yurydychnoi profesii Mizhnarodnoi asotsiatsii yurystiv [Standards of Independence of the Legal Profession of the International Association of Lawyers]. *Radianska yustytysia, Soviet Justice*, 23-24, 19-20 [in Ukrainian].

6. Mizhnarodnyi dokument "Zvid pryntsyviv zakhystu vsikh osib, yaki pidliahaiut zatrymanniu abo uviaznenniu u bud-yakii formi": vid 9 hrud. 1988 r. [International document "A set of principles for the protection of all persons subject to detention or imprisonment in any form" from December 9, 1988]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_206 [in Ukrainian].

7. Mizhnarodnyi dokument "Osnovni pryntsyvy nezalezhnosti sudovykh orhaniv": vid 13 hrud. 1985 r. [International document "Basic principles of independence of the judiciary" from December 13, 1985]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_201 [in Ukrainian].

8. Mizhnarodnyi dokument "Deklaratsiia osnovnykh pryntsyviv pravosuddia dlia zhertv zlochyniv ta zlovzhyvannia vladoiu": vid 29 lystop. 1985 r. [International document "Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power" from November 29, 1985]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_114 [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy "Pro sudoustrii i status suddiv": vid 2 cherv. 2016 r. No. 1402-VIII [Law of Ukraine "On the Judiciary and Status of Judges" from June 2, 2016, No. 1402-VIII]. (n.d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrainy "Pro prokuraturu": vid 14 zhovt. 2014 r. No. 1697-VII [Law of Ukraine "About the prosecutor's office" from October 14, 2014, № 1697-VII]. (n.d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrainy "Pro notariat": vid 2 veres. 1993 r. No. 3425-XII [Law of Ukraine "About the notary" from September 2, 1993, No. 3425-XII]. (n.d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrainy "Pro advokaturu ta advokatsku diialnist" vid 5 lyp. 2012 r. No. 5076-VI [Law of Ukraine "About advocacy and advocacy" from July 5, 2012, No. 5076-VI]. (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> [in Ukrainian].

13. Standarty diialnosti yurydychnykh klinik vid 19 cherv. 2014 r. [Standards of activity of legal clinics from June 19, 2014]. (n.d.). *legalclinics.in.ua*. Retrieved from <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2017/07/standarti-diyalnosti-yuridichnikh-klinik-ukrajini.pdf> [in Ukrainian].

14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Zahalnoho polozhennia pro yurydychnu sluzhbu ministerstva, inshoho orhanu vykonavchoi vlady, derzhavnogo pidpriemstva, ustanovy ta orhanizatsii: vid 26 lystop. 2008 r. No. 1040 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the General Provision on the Legal Service of the Ministry, other executive body, state enterprise, institution and organization from November 26, 2008, No. 1040]. (n.d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-n> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 08.02.2018

Perepelytsia N. – *Researcher of the Department of Theory of State and Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine*

E-mail: natali_motyl@ukr.net

ORCID 0000-0002-6148-3507

Principles of Law as Standards of Professional Legal Activity

The professional activity of a lawyer is based on mutually determined and interdependent legal and ethical principles and standards. The degree of their implementation can serve as a measure of the quality of the lawyer's activities. At the present stage, the problem of the definition and implementation of international legal standards in the domestic legal space is actualized.

The standard is the rules, principles or characteristics, fixed in accordance with the procedure established by law.

International standards are the basis of international cooperation, harmonization of international and national legal systems. International standards in the field of human rights and freedoms are universally acceptable for all states. Their provision is necessary to maintain the proper level of human life and development.

Ukraine continues the process of integrating European legal standards into the national legal system. The general legal principles have become the guideline for the development and formalization of the basic rules and standards of professional legal activity.

International human rights standards are the result of a commonly agreed and internationally agreed position on key social values. Standards in the field of legal activity are the result of the implementation of the general principles of law in the relevant international legal norms. They are rooted in national legislation, in particular in the texts of constitutions and sectoral legislation.

International principles and standards of legal activity were enshrined in sectoral legal acts. In particular, in the laws of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges», «On Advocacy and Advocacy», «On the Prosecutor's Office», «On Notary» and others. There is currently no unified approach to the recognition of international and national, general and special principles (principles) of lawyers' activities. However, the basic principles of separation for different directions of legal activity are: justice, humanism, legality, the rule of law.

Keywords: principles of law; principles of legal activity; norm; standard; legal profession.